

Godišnjak *Titius* Časopis za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke

Godišnjak *Titius* izdaje se u sklopu znanstvenoga projekta *TITIUS: Porječje Krke – baština i sociokulturni razvoj*, a u njemu se objavljuju rezultati istraživanja do kojih su došli suradnici na tom interdisciplinarnom projektu kojega je cilj istraživanje različitih problema u ekohistorijskom kontekstu. Po riječima glavnog urednika časopisa i voditelja projekta prof. dr. sc. Šime Pilića, time se taj projekt uklapa u znanstveni program Triplex Confinium kojega je voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić.

Ekohistorijski kontekst uzima se u najširem smislu pa upravo zato u časopisu nalazimo radove kojima se obrađuje materijalna i nematerijalna baština te dosadašnji i budući socioekonomski i sociokulturni održivi razvoj. Pritom se mnogi radovi temelje na terenskom i arhivskom istraživanju.

Časopis nije onomastički i nije isključivo jezikoslovan, štoviše riječ je o publikaciji koja okuplja stručnjake i znanstvenike različitih usmjerenja, no u svojoj cjelovitosti i svestranosti časopis je izvrsno vrelo različitih spoznaja bitnih onomastičaru jer onomastika u analizama i tumačenjima nužno poseže za znanjima drugih struka koje pomažu rasvijetliti imena kojima se ona bavi.

Svrha je časopisa interdisciplinarno proučiti i obraditi porječje Krke od Dinare i Knina te do Splita s jedne strane i Zadra s druge strane. Objavljivanjem znanstvenih i stručnih radova želi se spasiti prirodna baština toga kraja i približiti Europi.

Dosad su izašla tri broja toga časopisa (2008., 2009. i 2010. godine), a u njima je objavljeno 60-ak znanstvenih radova te prikaza i znanstvenih bibliografija.

Prvi broj iz 2008. godine, koji obaseže 408 stranica (16 radova i 4 prikaza i recenzije), tematski je vezan uz baštinu i sociokulturni te održivi razvoj. Radovi su poredani kronološki, tj. od tema koje se odnose na srednji vijek do današnjega doba.

Uvodni rad u prvom broju Godišnjaka *Titius* koji se multidisciplinarno bavi porječjem Krke, a koje ljudi s obale nerijetko pogrdno nazivaju Vlahorijom, područjem gdje žive Vlaji ili, pomodno, Vlajlandom, jest rad Drage Roksandića „Dinarski Vlasi/Morlaci od 14. do 16. stoljeća: koliko identiteta?“ (str. 5–19). Danas se ime Vlah u leksikografiji tumači na nekoliko načina, a u svojem radu prof. Roksandić ukratko prikazuje dosadašnja historiografska otkrića i tvrdnje u vezi s Vlasima, njihovim podrijetlom, seobama na zapad, vjeri i društvenoj organiziranosti.

Slijedi članak Snježane Buzov „O Gazijama i Hajbaru: osvojenje Skradina u kronici Mustafe Celâlzâdea“ (str. 21–31) u kojem se donosi analiza osmanlijskog

opisa osvojenja Skradina (1522.) čiji je autor glasoviti osmanlijski povjesničar i visoki činovnik Osmanskog Carstva Mustafa Celâlzâde.

U radu Vicka Kapitanovića „Skradinski biskupi i građevine u porječju Krke u 18. stoljeću prema arhivskim spisima“ (str. 33–52) na temelju biskupskih izvještaja u Tajnome vatikanskom arhivu, u Biskupijskom arhivu u Šibeniku i fondu Skradinske biskupije raspravlja se o prinosu skradinskih biskupa izgradnji građevina u porječju Krke, odnosno nekadašnjoj Skradinskoj biskupiji tijekom 18. st.

Ivan Mimica u članku „Lokalitet Otres u povijesti i hrvatskoj usmenoj poeziji“ (str. 53–70) zanimljivim interdisciplinarnim pristupom, ponajprije s historiografskoga, geografskog i povijesnoknjiževnog, ali i onomastičkog stajališta, prikazuje lokalitet Otres u sjevernoj Dalmaciji, koji je zbog svojega strateškog položaja (riječ je o prirodnom prolazu puta od Knina prema Ravnim kotarima), konfiguracije terena, izvora vode te blizine ostrovičke i zečevske utvrde imao važno mjesto u uskočko-turskim ratovima. Taj se toponim danas odnosi na brdo, vrelo, potok, prijevoj te u novije vrijeme i arheološki nalaz.

U izvršnoj onomastičkoj studiji „Toponimi etnonimskog podrijetla u Pokrčju“ (str. 71–99) Živko Bjelanović piše o toponimima koji su svojim dočetcem -ane/-ani prepoznatljivo etnonimske tvorenice po podrijetlu. U Pokrčju nalazi desetak takvih ojkona i utvrđuje da su od njih samo dva sa značenjem „smještaj“, a ostali su motivirani podrijetlom njihovih stanovnika, tip *Ramljane*. Autor pokazuje da je opis toponima sociolingvistički fenomen jer su u toponimima međusobno isprepletene jezične i nejezične realnosti, često teško razlučive. Prevlast motivacije podrijetlom objašnjena je povijesno i sociološki. Naime, riječ je o stanovnicima stočarima, nomadima koji su se u Pokrčje doselili u 17. stoljeću, vremenu mletačko-turskih sukoba te razdoblju kad se povlačilo jedno stanovništvo i doseljavalo novo pa je svijest o podrijetlu presudna pri identificiranju ljudi okupljenih u kojem naselju.

Slijedi članak Šime Pilića „Socijalna struktura, prostorni i kulturni konteksti u Kačićevu *Razgovoru*: slučajevi krajeva i krajina u porječju rijeke Krke“ (str. 101–132). Andrija Kačić Miošić tijekom 18., 19. i 20. stoljeća bio je najomiljeniji pisac nepismenog stanovništva dalmatinskog zaleđa. Od 137 pjesama svojega *Razgovora* u čak 24 pjesme opisuje krajeve i junake iz područja oko rijeke Krke. Pilić u svojem na određeni način literarnoonomastičkom radu, analizirajući Kačićeve pjesme historiografski, sociološki i kulturološki, utvrđuje da je taj pjesnik dobro poznao Pokrčje, dakle sam teren, ali i ljude iz toga kraja. Autor donosi i tablice s likovima i toponimima iz Pokrčja potvrđenima u Kačićevim pjesmama te glavne informacije o njima.

Gospodarskom tematikom s historiografskog motrišta bavi se Dragan Markovina u radu „Šibenska luka u trgovačko-kulturnim razmjenama na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće“ (str. 133–166), a kulturološkom tematikom bave se Ivan Bošković u

članku „Povijesna zbilja u romanu *Katedrala* Ive Brešana (str. 207–225) te Marko Dragić u radu „Etnografsko-filološki prinosi tradicijskoj kulturi drniškoga kraja“ (str. 167–205). Naime, da bi se upoznalo Pokrčje, područje koje je tijekom povijesti često gubilo svoje stanovništvo i materijalne vrijednosti, veoma je važno upoznati ono što se dugo čuvalo, a sada postoji opasnost da se izgubi, a to je nematerijalna baština, osobito usmena književnost. Stoga članak Marka Dragića smatramo iznimno vrijednim jer se u njemu navodi i interpretira tridesetak suvremenih izvornih zapisa usmene lirske svjetovne i vjerske poezije, mitskih i etnoloških predaja, božićnih narodnih običaja, kao i običaja miljevačkih čarojica, vučara i ivanjskih obreda iz drniškoga kraja.

O demografskim pitanjima piše Slobodan Bjelajac u radu „Naselja i kretanje stanovništva u porječju Krke“ (str. 227–257). Autor utvrđuje da je stanovništvo Porječja tijekom prošlosti kontinuirano raslo s manjim oscilacijama, no od 1961. počelo je opadati, s drastičnim padom između dva posljednja popisa. Pritom se broj stanovnika snažnije smanjivao u kopnenim selima, nešto manje u gradovima, a najmanje u selima na obali. Autor smatra da se, sudeći prema prikazanim tendencijama, može očekivati daljnja depopulacija sela u zaleđu, ali i porast stanovnika u Kninu, Drnišu i Skradinu te Šibeniku i prigradskim naseljima.

Snježana Dobrota i Dubravka Kušćević u radu „Zavičajna baština Šibensko-kninske županije – refleksije u nastavi“ (str. 259–272) raspravljaju o ulozi kulturne i prirodne baštine u očuvanju identiteta i kontinuiteta u društvu te o tome koliko učenici viših razreda osnovne škole u Pokrčju poznaju baštinu svojega kraja, dok Branimir Mendeš u članku „Razvoj i djelovanje učiteljskih učilišta u Šibensko-kninskoj županiji“ (str. 273–301) piše o razvoju školstva i važnosti učiteljskih učilišta u Šibeniku i Kninu. Pedagoškom tematikom bavi se i članak Ivanke Buzov „Obrazovanje za okoliš: kratak pregled razvoja koncepta“ (str. 303–315).

U sljedećim dvama člancima autori se bave gospodarskom tematikom. Mile Aralica („Petropoljska raskršća“, str. 317–328) upozorava na temeljne probleme koje treba riješiti kako bi se u Petrovu polju mogla organizirati suvremena i tržišno konkurentna poljoprivreda, dok Petra Radeljak i Dane Pejnović raspravljaju o utjecaju turizma na održivi razvoj funkcionalne regije Nacionalnog parka Krka (str. 329–361).

Znanstveni dio časopisa zatvara onomastički bitan članak Šime Pilića „Miljevci: jedno ili sedam sela“ (str. 363–383). Naime, prostor između rijeke Krke i Čikole, a južno od Promine danas se naziva Miljevcima. To je zajedničko ime za sedam samostalnih sela. Autor želi dokazati da Miljevci nisu dobili ime po turskom begu Miljevcu ili begovima takva ili slična prezimena te iznosi tezu da je ime Miljevci nekada, barem u 17. stoljeću i početkom 18. st., nosilo samo jedno naselje, koje se prema povijesnim zemljovidima vjerojatno nalazilo sjevernije od današnjih Karalića. Tim se imenom kao horonimom počela služiti Katolička crkva za svoju župu

i istodobno mletačka vlast prilikom koncentriranja stanovništva i uređivanja naselja nakon što su taj prostor osvojile Osmanlije. U tom procesu nestao je ojkonom Miljevci, ali je njegovo ime preplavilo cijelo područje.

Drugi broj časopisa obaseže 359 stranica (18 radova te 5 prikaza i recenzija).

Uvodni je članak Marka Sinobada „Burnum, rimska vojska i Jupiterov kult“ (str. 9–26) u kojem autor piše o Burnumu, jednom od najvažnijih antičkih arheoloških lokaliteta na području današnje Bukovice. Burnum se nalazi se na desnoj obali rijeke Krke u selu Ivoševcima. Riječ je o rimskom legijskom logoru podignutom nasuprot prapovijesne gradine kod sela Puljanâ, na mjestu gdje je od prapovijesnog doba postojao prijelaz preko rijeke Krke i odakle je rimska vojska mogla relativno brzo i efikasno djelovati na nemirnome delmatskom području.

Rad Snježane Buzov „Kad su gospođe Sejdiya i Fatima imale mlinove na Krki“ (str. 27–47) bavi se gospodarskim okolnostima na graničnom području između Mletačke Republike i turskih posjeda, tj. upravo u Pokrčju. Na Krki je bilo mnogo vodenica, a kako je mljevenje žita i maslina ondje bilo jeftinije nego u mlinovima na mletačkom području, krčkim se vodenicama služilo stanovništvo s obiju strana Krke. Većina je bila u rukama turskih posjednika, pa i turskih gospođa, no neke su pripadale i kršćanima. Donose se i imena nekih posjednika, npr. Mahmud sin Dragete, Vukas sin Bogunov itd.

Povijesnoekonomskom tematikom bavi se Dragan Markovina u članku „Eksploatacija ugljena u porječju Krke (u 18. i 19. st.)“ (str. 49–58). Naime, promjenom geopolitičkih okolnosti početkom 18. st. stvoreni su uvjeti za gospodarski i industrijski razvoj Dalmacije. Tada je napokon dalmatinsko zaleđe gospodarski povezano s obalom. U Pokrčju je počela solidna eksploatacija ugljena na skradinskom području, a rudarstvo je svoj puni procvat doživjelo nastupom druge austrijske uprave i početcima eksploatacije u Siveriću i Velušiću.

Prilog proučavanju zatočivanja političkih protivnika u samostane daje Vicko Kapitanović u članku „Visovac mjesto političkoga zatočeništva makarskog provikara Ivana Josipa Pavlovića Lučića“ (str. 59–71), a različitim etnografskim, kulturološkim i usmenoknjiževnim pitanjima bavi se Renata Relja („Suvremena etnografija kao integrativni metodološki pristup: teorijsko-metodološki doprinosi socio-kulturološkim istraživanjima“, str. 119–134), Ivan Mimica („Usmeno pjesništvo porječja Krke u knjigama velike edicije *Hrvatske narodne pjesme* Matice hrvatske“, str. 135–150), Marko Dragić („Murterska tradicijska baština u suvremenom narodnome pamćenju“, 151–181), Snježana Dobrota i Dubravka Kušćević („Glazbeni identiteti u kontekstu popularne glazbe“, str. 195–206) te Ivan Bošković („Josip Kosor, portret kao prilog (kulturnom) identitetu prostora“, str. 207–221).

O gospodarskim temama, održivom razvoju te demografskim i pedagoškim pitanjima pišu Dane Pejnović i Petra Radeljak („Geografski učinci funkcije rada Na-

cionalnog parka Krka“, str. 223–238), Jurica Botić („Rijeka Krka i Nacionalni park Krka u funkciji zavičajne nastave, str. 239–251), Slobodan Bjelajac („Strukturalne promjene stanovništva porječja Krke u razdoblju 1991. – 2001.“, str. 253–274), Sanna Stanić i Ivanka Buzov („Recikliranje i zbrinjavanje otpada – stavovi i aktivnosti studenata“, str. 275–296) te Šime Pilić i Branimir Mendeš („Poznavanje prirodne i kulturne baštine porječja Krke: rezultati empirijskog istraživanja u osnovnim školama“, str. 297–316).

Pozornost onomastičara privući će članci M. Slukan-Altić, Š. Pilića i Ž. Bjelanovića. Mirela Slukan-Altić („Povijest regulacije Krke i njezini ekohistorijski aspekti“, str. 73–85) na temelju arhivskih izvora prikazuje najstarije hidrorregulacijske zahvate na rijeci Krki kojima se htjela poboljšati iskoristivost obradivih površina oko Krke te iskoristivost same rijeke, osobito njezinih hidropotencijala za pokretanje brojnih mlinica koje su činile važan dio gospodarske osnove Pokrčja.

Šime Pilić u radu „Gdje je bilo i nestalo selo Filipović“ (str. 87–118) nastoji ubicirati spomenuto naselje na Miljevcima. Zaključuje da je ojkonim Širitovci „prekrio“ taj povijesni lokalitet, no postoji ime lokve Pilipovac, koje čuva uspomenu na ime sela nestaloga u 18. stoljeću tijekom sređivanja naselja koje je provodila Mletačka Republika.

Važan doprinos hrvatskoj toponomastici daje onomastičar Živko Bjelanović u radu „Toponimi u Pokrčju tipa Grabovci“ (str. 183–193) u kojem opisuje model po kojem su oblikovani toponimi tipa *Grábōvci* u sjevernoj Dalmaciji. Model je velike starosti, no još je živ i plodan u tvorbi obiteljskih nadimaka. Po tvorbenoj analizi toponimi su dvodijelne strukture. Tvorbena im je osnova izvedena sufiksom -ovci (npr. *Brātiškōvci*, *Grábōvci*, *Pirāmatōvci*) ili -evci (npr. *Ivōšēvci*, *Lādēvci*, *Miljēvci*). Autor zaključuje da se u leksičkom dijelu toponima tipa *Grábōvci* nalazi antroponim, vjerojatno osobno ime. Primarno su ti toponimi bili oznake za ljudske zajednice iz predturskog vremena, i to vlaške zadruge jer su vlaški nomadi u potrazi za boljom ispašom, krećući se planinskim lancem od Makedonije, došli i u Hrvatsku, najviše u sjevernu Dalmaciju.

Treći broj obaseže 282 stranice (17 znanstvenih radova te 3 prikaza), a posvećen je regionalnoj i subregionalnoj tematici. Šime Pilić u radu „Regionalne i subregionalne studije: Dalmacija i Pokrčje“ (str. 11–43) definira ključne pojmove kao što su regija, regionalizacija i regionalizam, a Slobodan Bjelajac („Regionalna sociologija“, str. 45–50) uz terminološka pitanja bavi se i promjenama u porječju Krke u posljednja dva desetljeća. Ivo Šimunović („Povijesno i aktualno značenje Krke u regionalnom okupljanju i razvoju“, str. 51–60) raspravlja o povijesnim, geografskim i razvojnim čimbenicima koji su utjecali na to da se taj prostor oblikuje kao regionalni prostor u kojem je rijeka Krka faktor homogenizacije, a Jakša Puljiz („Teorije regionalnog razvoja u ekonomskoj literaturi“, str. 63–82) promatra gospodarski razvoj u kontekstu globalnih promjena u posljednja dva desetlje-

ća. Nenad Cambi („Projekt Burnum: Mogući zamašnjak razvoja gornjeg porječja Krke (Pokrčja)“, str. 83–91) iznosi program projekta kojim bi se, uz ostalo, mogla otvoriti i nova radna mjesta.

Onomastičarima je osobito zanimljiv rad Mirele Slukan-Altić „Šibenik i njegov teritorij na Osmanskoj plovidbenoj karti iz 1521. godine“ (str. 93–107). Autorica analizira atlas iz 1521. godine osmanskoga kartografa i admirala Pîrî Reisa, koji nadmašuje suvremene mletačke zemljovide jer prvi put sadržava detaljne prikaze naše obale, uključujući i šibenski akvatorij. Prikaz je izrađen u razmjerno krupnu mjerilu, a toponimi su zabilježeni u onom obliku u kojem su ih pomorci čuli ili prenijeli iz kojega drugog vrela. U najvećem broju slučaja riječ je o talijanskim imenima za naše zemljopisne objekte pa su ona nerijetko prilično iskrivljena. No unatoč pogrješicama na koje autorica upozorava, Pîrî Reisovi zemljovidi prvi su detaljni prikazi naše obale. Osobita je vrijednost rada u tome što prvi put donosi prijevod detaljnih opisa, tj. peljara koje je osmanski kartograf izradio.

Dragan Markovina („Gospodarski potencijali Pokrčja u svjetlu protoindustrializacijskih kretanja (na prijelazu 18. i 19. stoljeća)“, str. 109–122), uz ostalo, proučava i ulogu šibenske i skradinske luke te eksploataciju ugljena u Siveriću. Nematerijalnim vrijednostima bave se Marko Dragić („Duhovna baština Hrvata u Šibenskom zaleđu“, str. 123–174) i Ivan Bošković („Jedna sličica, povod za podsjećanje: Mihovil Nikolić (prilog kulturnoj topografiji Titiusa)“, str. 175–181).

Prostorom udaljenim od Pokrčja bavi se Slavo Kukić u radu „Zabiokovlje kao prostor prožimanja“ (str. 183–197). Definirajući horonim Zabiokovlje kao ime koje se odnosi na prostor za Biokovom u Hrvatskoj, ali i u Hercegovini, autor analizira sociopsihološke posebnosti Zabiokovljaka, pitanje identiteta Zabiokovlja i Hercegovine kao historijske odrednice. Posebno se osvrće na pokušaje osporavanja Hercegovine u Bosni i Hercegovini i izvan nje. Konstatira da se svakodnevno u medijima iskrivljuje ime države, skraćuje te se govori samo o Bosni, tobože zato što je ime države predugačko i strancima teško za izgovor.

U dosadašnjim brojevima Godišnjaka *Titius* objavljene su dvije skupine radova: (1) onomastički (u manjem broju) i (2) radovi koji se odnose na onomastički ambijent – historiografski, zemljopisni, sociološki, kulturološki, etnografski i gospodarski prinosi izučavanju Pokrčja. Zbog velikog broja radova uvrštenih u dosad objavljena godišta i zbog nemogućnosti da ih sve predstavimo, osvrnuli smo se samo na one koje smatramo bitnima za onomastiku. No i svi ostali zavrjeđuju iščitavanje jer su vrela vrijednih obavijesti potrebnih u radu onomastičara, ali i znanstvenika različitih profila.

Ankica Čilaš Šimpraga